

Гуштан Т.В.

УДОСКОНАЛЕННЯ КРЕДИТНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ В СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ

Визначено переваги учасників промислово-фінансових груп: банків, виробничих і невиробничих структур. Розглянуто функції центрального кооперативного банку спільно з місцевими (обласними) банками. Окреслено основні напрями державної допомоги для успішного розвитку кредитних кооперативів. Розглянуто гарантійне кредитування як перспективну форму залучення позичкових коштів у вітчизняне агропромислове виробництво. Наведено переваги товариства взаємних гарантій (можливість їхнього створення у всіх регіонах України, вони не тільки необхідні для того, щоб забезпечити ефективне кредитування з боку спеціалізованих банків, а дають змогу малим підприємствам залучати певну частку кредитів, наданих приватними кредитними інститутами).

Ключові слова: кредитна інфраструктура, фінансові ресурси, фінансово-промислові групи, інвестиції, аграрні підприємства, кредитні спілки, кредитні кооперативи, кооперативні банки, гарантійне кредитування.

Постановка проблеми. Перехід України до ринкової економіки, підвищення ефективності її функціонування, створення необхідної інфраструктури неможливо забезпечити без використання і подальшого розвитку кредитних відносин. Кредит стимулює розвиток продуктивних сил, прискорює формування джерел капіталу для розширення відтворення на основі досягнень науково-технічного прогресу. Регулюючи доступ позичальників на ринок позичкових капіталів, надаючи певні фінансові гарантії й пільги, держава орієнтує банки на переважне кредитування тих підприємств і галузей, діяльність яких відповідає завданням здійснення загальнонаціональних програм соціально-економічного розвитку. Кредитна підтримка відіграє велику роль у становленні вітчизняних фермерських господарств, підприємств малого бізнесу, у впровадженні інших видів підприємницької діяльності на внутрішньодержавному і зовнішньоекономічному просторі. Сучасний розвиток банківського кредитування сільськогосподарського виробництва характеризується дією механізму цільового кредитування, подальше функціонування якого вказує на його тимчасову ефективність і недостатність, особливо в умовах євроінтеграційних процесів України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню теоретичних і практичних питань банківського кредитування сільськогосподарських підприємств приділяли значну увагу багато вчених: В. Алексійчук, М. Берков, О.Дзюблюк, С. Кручок, П. Лайко, С. Мочерний, А.Поддєрьогін, П. Саблук, О. Шпичак та інші.

Однак, високо оцінюючи напрацювання вчених у зазначеній сфері, необхідно відзначити, що багато аспектів цієї проблеми вимагають подальших поглиблених досліджень з метою пошуку шляхів підвищення ефективності взаємодії кредиторів і сільськогосподарських підприємств.

Мета статті – обґрунтувати пропозиції щодо розвитку кредитної інфраструктури, що обслуговуватиме сільськогосподарські підприємства.

Опис основного матеріалу дослідження. Одним із реальних шляхів стабілізації, реструктуризації та структурної перебудови економіки держави, поліпшення інвестиційного клімату й активізації інвестиційної діяльності в аграрній сфері є об'єднання виробничого і фінансового потенціалу суб'єктів підприємницької діяльності. Світова практика пропонує багато організаційних форм об'єднання підприємницьких і фінансово-кредитних структур: це корпорації, концерни, консорціуми, технополіси тощо. Найефективнішою з них є фінансово-промислові групи – як національні, так і міждержавні (транснаціональні) [7].

У високорозвинених країнах з ринковою економікою фінансово-промислова група (ФПГ) – це конгломерат, який об'єднує промислові підприємства, банки, торговельні та інші юридично самостійні підприємства й організації, пов'язані між собою єдиним технологічним циклом.

За рахунок об'єднань у ФПГ кредитний ризик значно зменшується. Це є результатом формування раціональних технологічних і коопераційних зв'язків, ефективного використання матеріальних, трудових, технічних і фінансових ресурсів, науково-технічного потенціалу учасників групи, підвищення експортного потенціалу та рівня конкурентоспроможності продукції.

Організаційним ядром ФПГ може бути як банк, так і промислове чи інше виробниче підприємство. В Україні відповідно до чинного законодавства центральне місце у цих об'єднаннях посідає підприємство, а банк прирівняний до інших учасників групи. Зважаючи на це, об'єднання отримало офіційну назву “промислово-фінансова група” (ПФГ).

Згідно з чинним законодавством України [2], ПФГ – це об'єднання, до якого можуть входити промислові, сільськогосподарські підприємства, банки, інші установи й організації всіх форм власності, що мають на меті отримання прибутку.

Промислово-фінансові групи є механізмом кредитного й інвестиційного забезпечення промислових підприємств. Участь у таких об'єднаннях дає певні переваги і банкам, й іншим учасникам – виробничим і невиробничим структурам. Для банків – це стабільність джерел формування банківського капіталу, можливість диверсифікації діяльності, зменшення кредитного ризику завдяки наявності надійної інформації щодо позичальників і банківського нагляду за ними. Серед переваг, які мають інші учасники ПФГ, – полегшення доступу до кредитних ресурсів, можливість концентрації капіталу для реалізації інвестиційних проектів, зменшення витрат завдяки створенню спільних маркетингових, консультаційних, інформаційних та інших служб, підвищення конкурентоспроможності й ефективності виробництва.

Створення аграрних промислово-фінансових груп (далі АПФГ) й інших агропромислових формувань сприятиме об'єднанню фінансового, аграрного, промислового і торгового капіталу, консолідації потенційних можливостей окремих підприємств, зниженню витрат у процесі виробництва, переробки, збереження і реалізації продукції, зменшенню фінансового ризику, а також вирівнюванню економічних умов для підприємств-учасників за рахунок збалансованого механізму перерозподілу доходів.

Наступною формою удосконалення кредитної інфраструктури є створення кооперативної кредитної системи. В Україні вона представлена виключно кредитними спілками. Ці небанківські фінансові установи розвиваються досить повільно. Водночас саме цей сектор може в перспективі стати фінансовою опорою для сільськогосподарських підприємств.

Повільний розвиток кредитних спілок в Україні дає імпульси для розгляду і впровадження європейської моделі, а отже – формування системи кооперативних банків. Оскільки коопера-

тивні банки мають кооперативну природу, їм властиві деякі особливості порівняно із традиційними банками.

На відміну від традиційних банківських установ, основною метою кооперативного банку як некомерційної організації є не одержання можливо більшого прибутку на капітал, а надання кредитно-фінансових послуг своїм учасникам для розвитку господарської діяльності й підвищення їхнього матеріального добробуту. Кооперативний банк вважається неприбутковою організацією не тому, що не отримує прибуток взагалі, а тому, що отримує його від своїх учасників – засновників і між ними ж розподіляється (повертається) за їхнім спільним рішенням. Одержання прибутку не є метою діяльності таких фінансових установ.

З неприбутковою природою кооперативних банків тісно пов'язане їх оподаткування. У багатьох країнах світу кооперативні банки мають статус фінансових кооперативів, а кооперативи мають пільги в оподаткуванні прибутку.

Надлишок доходів над витратами (економічний результат) кооперативного банку, якщо такий залишається після задоволення колективних потреб учасників та поповнення фондів кооперативу, розподіляється між учасниками пропорційно їхньої участі в отриманні банком цих коштів, тобто пропорційно розміру одержаних послуг.

Джерелами формування майна кооперативного банку можуть бути як власні, так і залучені кошти. Власні кошти кооперативу формуються за рахунок пайових внесків його членів (пайовий капітал), економічних результатів від власної діяльності, вступних внесків, інших надходжень.

Учасники кооперативного банку створюють його шляхом об'єднання своїх пайових внесків і є власниками кооперативного банку, а не тільки його клієнтами.

В умовах України нижній рівень кредитної кооперативної системи (кредитні спілки і кредитні кооперативи) можуть створювати кооперативні банки. Кооперативні банки створюються за принципом територіальності і поділяються на місцеві (обласні) та центральні кооперативні банки. Учасниками центрального кооперативного банку є місцеві (обласні) кооперативні банки.

Очікується, що кредитні спілки співіснуватимуть у системі кооперативних банків разом із кредитними кооперативами і вони стануть фінансовими установами 1-го рівня для своїх членів, при чому кредитні спілки обслуговуватимуть фізичних осіб, а кредитні кооперативи – юридичних, зокрема інші кооперативні устано-

ви. Після внесення відповідних змін у законодавство різниця між цими установами стане неістотною.

Якщо кредитні кооперативи з'являться в системі кооперативних банків України, найкращим варіантом було б скористатися перевагою багатьох років розвитку та роботи кредитних спілок і підтримати ті кредитні спілки, які прагнуть перейти до кредитування малих і середніх підприємств та перереєструвати їх як кредитні кооперативи.

Кооперативний банк 2-го рівня, або за визначенням, яке застосовується в українському законодавстві, – “місцевий (обласний) кооперативний банк”, згідно з принципами кооперації, засновується і контролюється установами 1-го рівня. Одним із перших кроків у цьому напрямі є створення й розвиток регіональних і національної асоціацій кредитних спілок. Сталий розвиток обласних (регіональних) асоціацій можливий за умов зацікавленості та фінансової підтримки членів кредитних спілок, які становлять фундамент для цього розвитку.

Місцеві (обласні) кооперативні банки повинні створюватися лише кредитними спілками/кредитними кооперативами, інакше це призведе до конкуренції між організаціями першого та другого рівнів, а не до співпраці.

Засновниками центрального кооперативного банку (банк 3-го рівня) є місцеві (обласні) банки. Держава може надавати тимчасову фінансову підтримку для заснування центрального кооперативного банку. Створення такого банку можливе лише після заснування місцевих (у межах області) кооперативних банків.

Центральний кооперативний банк може спільно з місцевими (обласними) банками здійснювати такі функції:

- виконання угод про закриття або клірингові розрахунки (угоди щодо ліквідності, відсотків і платоспроможності);
- ініціювання стратегій та правил, що поширюються на всю систему;
- надання послуг, які обласні банки не можуть надавати своїм клієнтам, зокрема: внутрішні та міжнародні платежі, біржові операції, управління фондами й інвестиційна банківська діяльність;
- підтримання контактів із місцевими та зарубіжними (комерційними) банками на рівні головного офісу, організація угод про рефінансування фінансових установ кооперативної системи;
- звітування перед Національним банком / Держфінпослуг.

Для вирішення проблеми державної підтримки створення кооперативних банків можна використати кошти, передбачені в державному бюджеті для здешевлення кредитів, які надаються банками для підприємств АПК. Бюджетна підтримка кредитування підприємств АПК нині є нестабільною, залежить від щорічних різних обсягів підтримки, надається на безповоротній основі. Вона не забезпечує дедалі зростаючу потребу в обсягах пільгового кредитування аграрного сектора економіки. Конкурси, які проводяться в регіонах щодо участі підприємств АПК в цій державній програмі, визначення обсягів державної підтримки відносно кожного підприємства часто проводяться без чітко визначених критеріїв, формально і необ'єктивно.

Для формування капіталу кооперативних банків доцільно залучити фінансові ресурси Державного фонду підтримки фермерства. Фінансовими ресурсами кооперативних банків можуть бути й кошти гарантійного фонду. Він захищає систему від неплатоспроможності будь-якого окремого кооперативного банку/кредитного кооперативу, який виявився не в змозі повернути депозити клієнтам через несприятливі обставини. Така неплатоспроможність може поставити під загрозу довіру клієнтів до всіх рівнів і в такий спосіб негативно позначитися на стабільності кооперативної банківської системи. Механізм кооперативного гарантування здатний захистити всю систему від такої кризи.

Отже, для успішного розвитку кредитних кооперативів необхідна державна допомога за такими напрямками:

- створення нормативно-методичної й інформаційної бази розвитку кредитних кооперативів;
- визначення правового статусу кредитних кооперативів;
- створення гарантійної системи діяльності кооперативів і захисту коштів пайовиків;
- проведення роз'яснювальної роботи серед населення та підготовка його до роботи в кредитних кооперативах тощо.

Перспективною формою залучення позичкових коштів у вітчизняне агропромислове виробництво можна вважати й гарантійне кредитування. Актуальність створення системи гарантій своєчасного повернення кредиту пов'язана з нестабільністю фінансового стану багатьох позикоодержувачів і їх недостатнім досвідом роботи в ринкових умовах. У багатьох країнах створено офіційні установи, які, використовуючи механізми страхування ризиків неповернення кредитів, надають гарантії кредиторам. Часто

такі установи функціонують за участю держави або міжнародних фінансових організацій. Мета їхньої діяльності – забезпечити зовнішнє фінансування підприємств, зменшити кредитні ризики і стимулювати кредитування певних категорій позичальників [6].

В Іспанії успішно функціонують громади взаємних гарантій або спільних гарантійних фондів асоціацій малих і середніх підприємств, що поєднують капітали з метою надання гарантій банкам та іншим фінансовим інститутам при одержанні кредитів. Членами громад взаємних гарантій поряд із малими і середніми підприємствами тимчасово можуть бути державні інститути, ощадні банки, страхові установи, підприємницькі об'єднання, торгово-промислові палати.

Товариства взаємних гарантій формуються позичальниками кредитів, які, вступаючи до них і сплачуючи грошові внески, одержують право на придбання гарантії товариства по кредитах, що надаються банками. Якщо позичальник не в змозі повернути кредит, за нього розраховується товариство. Джерелом грошових коштів є створений у межах товариства (за рахунок внесків і комісійних за видані гарантії) гарантійний фонд.

Переваги товариства взаємних гарантій обумовлені такими обставинами:

- створення товариств не вимагає зовнішніх інвестицій, усі витрати відшкодовуються членами товариства;

- товариство не є комерційною організацією; у зв'язку з цим тут застосовуються дуже низькі комісійні по гарантіях;

- гарантії товариства дозволяють банку вважати, що він має справу з платоспроможним клієнтом, фінансовий стан якого перевірений й підтверджений учасниками товариства;

- його гарантії розширюють базу забезпечення кредиту: банк враховує як забезпечення не тільки майно підприємства, але і фонди товариства.

Надзвичайно важливою, внаслідок тих переваг, якими володіють товариства взаємних гарантій, є можливість їх створення у всіх регіонах України. Слід зазначити, що товариства взаємних гарантій не тільки необхідні для того, щоб забезпечити ефективне кредитування з боку спеціалізованих банків. Вони дають змогу малим підприємствам, як свідчить досвід їхньої діяльності в західних країнах, залучати певну частину кредитів, наданих приватними кредитними інститутами.

Гарантійні фінансові установи можна використовувати на державному рівні. За допомогою державних гарантійних фондів, створених за

участю бюджетних коштів, держава видає гарантії повернення тільки для тих інвестицій, що вписуються в концепцію і програму розвитку національної економіки чи певного регіону.

Разом з тим проблему гарантування кредитів можна вирішити шляхом наділення відповідними функціями і фінансовими ресурсами Аграрного фонду. Більшої ефективності у використанні коштів державного бюджету можна досягти шляхом запровадження гарантійного механізму за допомогою державних коштів, яке забезпечить оптимальні умови роботи банків, за рахунок чого збільшиться кількість кредитів і зменшиться їх вартість для кредитоотримувачів.

Перевагами такого механізму є:

- а) для сільськогосподарських підприємств: центральним у кредитному процесі є не наявність власної застави, а професійно розроблений бізнес-план; передбачуваний соціально-економічний ефект; охоплення великої кількості підприємств;

- б) для комерційних банків: можливість збільшення обсягів ефективного кредитного портфелю;

- в) для держави: держава виступає боржником тільки після остаточного виявлення неможливості покриття збитків за рахунок прибутків Аграрного фонду.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Обґрунтовано розвиток кредитної інфраструктури, що обслуговуватиме сільськогосподарські підприємства. В її розбудові важливу роль мають відігравати агропромислово-фінансові групи, кредитні спілки, кредитні кооперативи і кооперативні банки. З цією метою необхідно сформувати трирівневу кооперативну банківську систему, яка включатиме кредитні спілки та кооперативи, регіональні та Національний кооперативні банки. Окрім того, необхідно пом'якшити вимоги щодо формування статутного капіталу таких банків порівняно з комерційними.

Обґрунтовано доцільність надання Аграрному фонду функцій гарантійної установи щодо забезпечення своєчасного повернення банківських кредитів. З цією метою необхідно внести зміни до чинного законодавства, які дозволятимуть йому гарантувати повернення сільськогосподарськими підприємствами банківських кредитів у разі невиконання ними зобов'язань перед кредиторами. Це дозволить зменшити значимість застави для надання короткострокових кредитів, а також розширити доступ суб'єктів господарювання до позичкового капіталу.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Важинський Ф. А. Вплив корпоративного управління на вартість банку / Ф. А. Важинський, А. В. Колодійчук, П. П. Гаврилко // Стратегія і механізми регулювання промислового розвитку. – Донецьк: 2011. – Т. 2. – С. 215–222.
2. Закон України “Про промислово-фінансові групи в Україні” від 21 листопада 1995 р. № 437-XII / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/437/95-вр>
3. Копилюк О. І. Стан банківської системи України в сучасних умовах господарювання / О.І. Копилюк, А.В.Колодійчук // Науковий вісник НЛТУ України. – 2012. – Вип. 22.11. – С. 190–196.
4. Лагутін В. Д. Кредитування: теорія і практика / В. Д. Лагутін : навч. посіб. – К.: Знання, 2000. – 216 с.
5. Лайко П. А. Формування кооперативної кредитної системи з урахуванням досвіду держав-членів ЄС / П. А. Лайко, І. І. Долженко, Г. П. Лайко, О. Є. Гудзь, В. М. Алексійчук // Аграрна наука і освіта. – 2005. – Т. 6. – №1-2. – С. 134–146.
6. Старіков О. Гарантування кредитів сільгоспвиробникам / О. Старіков // Економіка України. – 2002. – №3. – С. 65–69.
7. Фролов Н. Ф. Промышленно-финансовые группы в национальной экономике / Н. Ф. Фролов. – Донецк: Ин-т экономики промышленности НАН Украины, 1999. – 11 с.

REFERENCES

1. Vazhynskyy, F. A., Kolodiychuk, A. V., & Havrylko, P. P. (2011). Vplyv korporatyvnoho upravlinnya na vartist' banku [The impact of corporate governance on the cost of bank]. In *Stratehiya i mekhanizmy rehulyuvannya promyslovoho rozvytku* [Strategy and mechanisms for regulating of industrial development]: Vol. 2 (pp. 215-222). [in Ukrainian].
2. Supreme Council of Ukraine (1995). Pro promyslovo-finansovi hrupy v Ukrayini [On the financial-industrial groups in Ukraine]. Law of Ukraine, adopted on 1995, November 21, 437-XII. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/437/95-вр> [in Ukrainian].
3. Kopylyuk, O. I., Kolodiychuk, A. V. (2012). Stan bankivs'koyi systemy Ukrayiny v suchasnykh umovakh hospodaryuvannya [State of banking system of Ukraine in the contemporary conditions of economy]. In *Naukovyy visnyk NLTU Ukrayiny* [Scientific Bulletin of National Forestry University of Ukraine]: Vol. 22.11 (pp. 190-196). [in Ukrainian].
4. Lahutin, V. D. (2000). Kredytuvannya: teoriya i praktyka [Crediting: Theory and practice] (Manual). Kyiv: Znannya. [in Ukrainian].
5. Layko, P. A., Dolzhenko, I. I., Layko, H. P., Gudz, O. Ye., Aleksiychuk, V. M. Formuvannya kooperatyvnoyi kredytnoyi systemy z urakhuvannyam dosvidu derzhav-chleniv YeS [Formation of cooperative credit system based on the experience of the states – members of the EU]. *Ahrarna nauka i osvita – Agricultural Science and Education*, 6(1-2), 134-146. [in Ukrainian].
6. Starikov, O. (2002). Harantuvannya kredytiv sil'hospvyrobnykam [Loan guarantee for farmers]. *Ekonomika Ukrayiny – Economy of Ukraine*, 3, 65-69. [in Ukrainian].
7. Frolov, N. F. (1999). Promyshlenno-finansovyye gruppy v natsional'noy ekonomike [Industrial and financial groups in the national economy]. Donetsk: Institute of Economics of Industry of the NAS of Ukraine. [in Russian].

Одержано 30.03.2017 р.